

Paweł Perzyna

Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Łodzi

ORCID: 0000-0002-9820-054X

Zbiór grypsów i listów Jerzego Ceranowskiego jako źródło do badań nad internowaniem w stanie wojennym

Wstęp

Wojskowy zamach stanu, jakim było w istocie wprowadzenie stanu wojennego, jest jednym z ważniejszych wydarzeń w powojennej historii Polski. To w trakcie jego trwania pogłębiła się zapaść gospodarcza kraju oraz kryzys demograficzno-społeczny związany z emigracją w latach 80. XX w. ok. miliona Polaków, a okres po 13 grudnia 1981 r. naznaczyły: śmierć kilkudziesięciu oraz cierpienia tysięcy osób izolowanych w obozach internowania, skazanych i uwięzionych, pozbawionych pracy oraz poddanych innym represjom i szykanom. Nie może zatem dziwić, że wraz z transformacją ustrojową wzrosło zainteresowanie tymi zagadnieniami ze strony środowisk naukowych¹. Wraz z nim rozpoczęło się poszukiwanie

¹ Na temat internowanych i ośrodków odosobnienia tylko w ostatnich kilkunastu latach ukazały się m.in.: *Kobiety internowane. Gołdap 1982*, red. E. Rogalewska, Białystok 2008; G. Wołk, *Ośrodki odosobnienia w Polsce południowo-wschodniej (1981–1982)*, Rzeszów 2009; *Orla wrona nie pokona, czyli co pomagało nam przetrwać. Śpiewnik internowanych*, wybór i oprac. E. Sułkowska-Bierezin, E. Rogalewska, Białystok 2009; *Internowani w Uhercach II (16 sierpnia – 23 grudnia 1982 r.)*, zebrali i oprac. A. i M. Perlakowie, Wrocław 2010; „Trzynastego grudnia roku pamiętnego...”. *Internowani w stanie wojennym z powodów politycznych z województw bydgoskiego, elbląskiego, gdańskiego, słupskiego, toruńskiego i wrocławskiego*, red. I. Hałagida, Bydgoszcz–Gdańsk 2011; *Sprawa kwidzyńska. Internowanie, pobicie, proces 1982*, tekst K. Nawrocki, wybór i oprac. K. Lisiecki, współpr. T. Żuroch-Piechowski, Gdańsk–Kwidzyn 2012; *Dokumenty Centralnego Zarządu Zakładów Karnych dotyczące obozów internowania (1982 rok)*, oprac. Sylwia Galij-Skarbińska, W. Polak, Gdańsk–Warszawa 2012; G. Kowal, *Ośrodek*

materiałów, które pozwolą przedstawić przebieg i konsekwencje stanu wojennego nie tylko w wymiarze faktografii, wynikającej z syntetycznych danych zapisanych w archiwaliach partyjnych, administracji państwowej, organów bezpieczeństwa, ale również indywidualnych doświadczeń, zawartych w dokumentach, wspomnieniach, relacjach, obiektach muzealnych, wydawnictwach drugiego obiegu (tzw. bezdebitach), przechowywanych często w warunkach konspiracyjnych przez uczestników i obserwatorów wspomnianych wydarzeń².

Mówiąc o inspiracjach źródłowych naukowców w ostatnich trzech dekadach nie należy zapominać, że w epoce postmodernizmu szczególną rolę zyskały subiektywne kryteria selekcji akt, umożliwiające gromadzenie przez archiwa historyczne materiałów jednostkowych dotyczących konkretnych osób i spraw, zwłaszcza jeśli ilustrują one sposób odbierania rzeczywistości przez konkretnego człowieka, jego system wartości. Następuje to najczęściej w związku z prowadzonymi przez wspomniane placówki akcjami dokumentacyjnymi, takimi jak np. uruchomiony w 2017 r. przez Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej projekt Archiwum Pełne Pamięci, którego istotą jest zachęcanie do wydobycia z domowych schowków dokumentów ukazujących ważne wydarzenia z dziejów Polski i Polaków w XX w. oraz przedstawiających szerzej nieznanie lub zapomniane historie rodzinne³. To właśnie w ramach tego projektu 6 kwietnia 2021 r. Jerzy Cerański przekazał do zasobu Oddziałowego Archiwum IPN w Łodzi zbiór

Odosobnienia w Grodkowie (1981–1982), Wrocław 2013; M. Żukowski, *Ośrodki odosobnienia w Polsce w latach 1981–1982*, Warszawa 2013; B. Perlak, *Internowani na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie. Ośrodki odosobnienia podległe Okręgowemu Zarządowi Zakładów Karnych we Wrocławiu (1981–1982)*, Wrocław-Warszawa 2017; *Internowani i uwięzieni w stanie wojennym*, red. T. Kurpierz, J. Neja, Katowice-Warszawa 2018; S. Galij-Skarbińska, W. Polak, „Nigdy przed mocą nie ugnieśmy szyi”. *Obóz internowania w Potulicach 1981–1982*, Gdańsk-Warszawa 2021.

² Zob. m.in.: T. Dziechciowski, *Dziennik z internowania: Goleniów – Wierchowó Pomorskie – Strzebielinek (1981–1982)*, wstęp i oprac. M. Marcinkiewicz, Szczecin 2011; Edwin Klessa, *Pamiętnik z internowania*, wstęp i oprac. ks. J. Wąsowicz SDB, Poznań 2013; R. Buksa, *Zapiski internowanego*, wstęp i oprac. A. Brożyniak, współpr. J. Ślęzak, Rzeszów 2015; M. Klich, *Niepokorny. Historia lat 1976–1989*, Katowice 2018; W. Kapczyński, *Dziennik 1981–1983*, Katowice-Warszawa 2019; A. Rozpłochowski, *Jeden z jedenastu. Wspomnienia z internowania i uwięzienia 1982–1984*, wstęp i oprac. K. Wilczok, Warszawa 2019; R. Wichorowski, *Wspomnienia internowanego (zapiski)*. Krasnystaw – Włodawa – Kwidzyn, oprac. M. Dąbrowski, Lublin 2021; A. Zarebski, *Między grudniem a grudniem. Zapiski z internowania*, Warszawa 2022.

³ Ramy gromadzenia archiwaliów prywatnych wyznaczają w tym przypadku ściśle określone granice chronologiczne i zakres przedmiotowy materiałów będących w zainteresowaniu Instytutu. S. Czwarno, *Archiwalia proveniencji prywatnej w zasobie Archiwum IPN. Zarys problematyki*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 12, 2019, s. 39; „...aby każdy okruc historii został uratowany!” *Archiwum Pełne Pamięci*, red. T. Gallewicz-Dołowa, W. Kujawa, Warszawa 2021, s. 17–22.

21 dokumentów w formie kopii cyfrowych, w tym 10 grypsów i 9 listów z okresu swojego pobytu w ośrodku odosobnienia⁴.

Celem artykułu jest przedstawienie wartości poznawczej wspomnianych grypsów i listów, szczególnie w kontekście ich postrzegania jako źródeł o charakterze osobistym do badania nad internowaniem w stanie wojennym⁵. Zanim to jednak nastąpi konieczna będzie prezentacja informacji biograficznych o autorze oraz motywach, miejscu, czasie i okolicznościach sporządzania korespondencji, a następnie również syntetyczne ujęcie ich zawartości.

Twórca zbioru

Jerzy Ceranowski urodził się 2 kwietnia 1951 r. w Gdyni. Studia na Wydziale Elektroniki i Elektrotechniki Wyższej Szkoły Inżynierskiej w Bydgoszczy ukończył w 1974 r. Dorosłe życie związał z Kutnem, gdzie przez piętnaście lat pracował jako konstruktor w Zakładzie Doświadczalnym Zakładów Podzespołów Radiowych „Miflex”. Od września 1980 r. działał w strukturach NSZZ „Solidarność”, był wiceprzewodniczącym Komisji Zakładowej w „Miflexie”, a także członkiem Prezydium Międzyzakładowego Komitetu Założycielskiego Ziemi Kutnowskiej (listopad 1980 – czerwiec 1981)⁶. To właśnie na bazie kutnowskiego MKZ powstał jeden z najmniejszych samodzielnych regionów NSZZ „Solidarność”.

13 grudnia 1981 r. Ceranowski uczestniczył w strajku protestacyjnym w Zakładach Metalurgicznych Przemysłu Maszyn Rolniczych „Agromet” w Kutnie, który ogłosili pozostający na wolności działacze Zarządu Regionu. Obok nich do protestu włączyło się 60 pracowników zakładu z pierwszej zmiany. Do strajkujących przybył i odprawił mszę św. ks. Adam Szku-pa z parafii św. Wawrzyńca. Po jej zakończeniu funkcjonariusze MO przypuścili pierwszy atak, przerwany w związku z podjętymi przez dr. Zdzisława Klimka i ks. Szku-pę negocjacjami dotyczącymi ustalenia warunków

⁴ Pozostałe 2 dokumenty to kopie: decyzji o internowaniu Ceranowskiego (Zbiór: Jerzy Ceranowski sygn. IPN Ld 783/1) oraz odpisu zarządzenia komendanta Ośrodka Odosobnienia we Włocławku z 12 III 1982 r. w sprawie porządku dnia dla osób internowanych (Zbiór: Jerzy Ceranowski, sygn. IPN Ld 783/2). Z uwagi na miejscami mało czytelny charakter pisma twórca zbioru udostępnił sporządzone przez siebie transkrypcje korespondencji, które stanowią integralną część zbioru.

⁵ W. Szulakiewicz, *Ego-dokumenty i ich znaczenie w badaniach naukowych*, „Przegląd Badań Edukacyjnych” 16, 2013, s. 73.

⁶ M. Przybysz-Gralewska, *Jerzy Ceranowski*, [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 4, red. J. Olszok i in., Warszawa 2020, s. 50.

likwidacji strajku. Najważniejszym z nich była obietnica niearesztowania protestujących, której nie dotrzymano. Jerzy Ceranowski tego samego dnia został bowiem zatrzymany, a następnie internowany w Ośrodku Odosobnienia utworzonym w Zakładzie Karnym we Włocławku-Mielęcinie. Przebywał w nim do 29 kwietnia 1982 r.⁷

Po zwolnieniu z internowania twórca zbioru nie zaprzestał prowadzenia działalności antykomunistycznej. Do 1989 r. działał w podziemnej grupie skupionej wokół ks. Mariana Lipskiego, proboszcza i kustosa Sanktuarium Matki Bożej w Głogowcu, kapelana kutnowskiej „Solidarności”. To tam od stycznia 1983 r., co miesiąc, po nabożeństwach w intencji Ojczyzny odbywały się spotkania o charakterze patriotycznym, będące zalążkiem działalności konspiracyjnej, w tym np. zjazdy b. internowanych. W trakcie prowadzenia działalności opozycyjnej Jerzy Ceranowski był inwigilowany przez Służbę Bezpieczeństwa KW MO w Płocku najpierw w ramach sprawy obiektowej krypt. „Alians” (1981–1983), a następnie kwestionariusza ewidencyjnego krypt. „Cesarz” (1983–1986) i sprawy operacyjnego sprawdzenia „Podzespoły” (1989), prowadzonych przez Wydział V KW MO w Płocku i Grupę V RUSW w Kutnie. W roku wyborów kontraktowych do Sejmu został członkiem, a następnie przewodniczącym Komitetu Obywatelskiego „Solidarności” Ziemi Kutnowskiej⁸.

Rok później, 7 maja 1990 r., odbyły się w pełni wolne wybory samorządowe. Zakończyły się one sukcesem Komitetu Obywatelskiego, a jego przewodniczący został najpierw miejskim radnym, a następnie, po wyborze przez Radę Miasta, prezydentem miasta Kutna kadencji 1990–1993⁹.

⁷ AIPN By, 88/142, Nakaz zatrzymania i doprowadzenia Jerzego Ceranowskiego z 13 XII 1981 r., decyzja o uchyleniu internowania z 29 IV 1982 r. s. 3, 23; M. Przybyś „NSZZ „Solidarność” Region Ziemia Kutnowska, [w:] NSZZ „Solidarność” 1980–1989, tom 4: Polska zachodnia, red. Ł. Kamiński i G. Waligóra, Warszawa 2010, s. 367; idem, *Dzieje kutnowskiej „Solidarności” w podziemiu (13 grudnia 1981 – 1987)*, [w:] *Tam też była „Solidarność”. Małe ośrodki ruchu związkowego i ich rola w latach 1980–1990*, red. A. Pyżewska, M. Zwolski, Białystok 2012, s. 133–134. 29 IV 1982 r. ośrodki odosobnienia opuściło w całym kraju 560 internowanych. AIPN BU 01428/9, Projekt komunikatu po posiedzeniu Wojskowej Rady Ocalenia Narodowego w sprawie łagodzenia i znoszenia niektórych rygorów wynikających ze stanu wojennego, 26 IV 1982 r., s. 239; M. Żukowski, *Ośrodki odosobnienia w Polsce...*, s. 616.

⁸ M. Przybyś-Gralewska, *Jerzy Ceranowski...*, s. 50; Idem, *NSZZ „Solidarność” Region Ziemia Kutnowska...*, s. 370. W trakcie comiesięcznych spotkań i nabożeństw prosolidarnościowych prelekcje wygłaszali naukowcy, duchowni i artyści pozostający na tzw. emigracji wewnętrznej. Stworzony w Głogowcu ośrodek utrzymywał kontakty z działaczami „Solidarności” i KPN z Bydgoszczy, Łodzi i Warszawy, a następnie również z Płocka, Gdańska, Szczecina, Krakowa i Częstochowy. Ibidem, s. 373.

⁹ W związku z przygotowaniem do wyborów samorządowych oraz w efekcie konfliktów w kutnowskim środowisku opozycyjnym jesienią 1989 r. powstały dwa komitety wybor-

W okresie 1993–1994 Ceranowski pełnił funkcję wicewojewody płockiego, a w kolejnych latach zajmował kierownicze stanowiska w spółkach handlowych. Do polityki powrócił w 2006 r., kiedy to ponownie wybrano go radnym Rady Miasta Kutna, tym razem z listy Komitetu Wyborczego Prawo i Sprawiedliwość. Cztery lata później objął stanowisko dyrektora Wydziału Rozwoju w Urzędzie Miejskim w Płocku. Jerzy Ceranowski zmarł 27 stycznia 2022 r. w Zalesiu Królewskim. Pochowano go na cmentarzu parafialnym w Świekatowie¹⁰.

Miejsce powstania grypsów i listów

Przechodząc do miejsca i czasu powstania zbioru grypsów i listów należy zauważyć, że decydującą rolę w tym procesie odegrały wydarzenia historyczne związane z siłową rozprawą władz PRL z NSZZ „Solidarność”. W ich wyniku Ceranowskiego, podobnie jak 10 tys. innych wytypowanych wcześniej osób, internowano w ramach akcji o kryptonimie „Jodła” w jednym z 46 (w późniejszym czasie 52) ośrodków odosobnienia, położonych z reguły jak najdalej „od ośrodków miejskich i dużych skupisk ludzkich”¹¹.

Już na wstępie pojawia się pewna nieścisłość dotycząca daty przewiezienia Ceranowskiego do Włocławka. W aktach penitencjarnych za datę osadzenia w ośrodku przyjęto 13 grudnia, natomiast z nakazu zatrzymania i doprowadzenia, zarchiwizowanego w materiałach WUSW w Płocku, wynika, że ww. najpierw został osadzony w areszcie KM MO w Kutnie, skąd przekazano go do ZK we Włocławku dopiero 14 grudnia 1981 r.¹²

cze. 9 IX utworzono Obywatelski Ruch Samorządności Terytorialnej złożony z odsuniętych działaczy związku i Komitetu Obywatelskiego, a dziewięć dni później wyłoniono Komitet Obywatelski Ziemi Kutnowskiej ds. Samorządu Terytorialnego przy pośle OKP Zbigniewie Kamińskim, któremu przewodniczył Ceranowski. 16 I 1990 r. doszło do połączenia ORST z Komitetem Obywatelskim, ale okazało się ono nietrwale i na trzy tygodnie przed wyborami doszło do wyodrębnienia ze wspólnego komitetu Forum Obywatelskiego. M. Przybysz, *NSZZ „Solidarność”...*, s. 385–386.

¹⁰ M. Przybysz-Gralewska, *Jerzy Ceranowski...*, s. 50; *Nekrolog Jerzy Ceranowski*, <https://nswiecie.pl/nekrolog/jerzy-ceranowski-n13659> [dostęp 20 III 2023 r.]

¹¹ W okresie stanu wojennego wydano łącznie 10 132 decyzje o internowaniu w stosunku do 9736 osób, w tym w 396 przypadkach były to ponowne osadzenia w warunkach „recydywy”. G. Majchrzak, *Kryptonim „Jodła”, czyli internowania*, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/represje/88172,Kryptonim-Jodla-czyli-internowania.html> [dostęp: 21 III 2023 r.]

¹² AIPN, BU 02944/34 t. 1, Nakaz zatrzymania i doprowadzenia Jerzego Ceranowskiego z 13 XII 1981 r., s. 115; AIPN By, 88/142, Okładka akt internowanego Jerzego Ceranowskiego, s. 1.

Ceranowski został internowany na wniosek Wydziału V SB przez grupę śledczą KW MO w Płocku pod zarzutem zagrożenia bezpieczeństwu państwa poprzez możliwość organizowania strajków i demonstracji¹³, co było jednoznaczne z prowadzeniem „wrogiej działalności na terenie Kutna”¹⁴. Takie uzasadnienie wskazywało na rzeczywisty powód zatrzymania większości osób wytypowanych przez SB do izolacji, czyli powstrzymanie ich od kontaktu z zakładami pracy, w których mogliby, pozostając na wolności, zorganizować strajki lub inne formy protestu¹⁵.

Ośrodek odosobnienia we Włocławku, podobnie jak inne tego rodzaju placówki, powstał na podstawie zarządzenia nr 50/81/CZZK Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 grudnia 1981 r.¹⁶ i funkcjonował do 28 grudnia 1981 r., z przerwą w lipcu i sierpniu, kiedy to jego działalność zawieszono. Utworzono go w otoczonym lasami z trzech stron Zakładzie Karnym położonym w południowej części Włocławka, w Mielęcinie, który został włączony w granice miasta i uzyskał status dzielnicy dopiero w 1979 r. To umiejscowienie miało swoje konsekwencje. Zaletą była niewątpliwie topograficzna izolacja od skupisk ludzkich, wadą zła sława, jaką cieszyło się włocławskie więzienie. W czasie niemieckiej okupacji na jego terenie znajdował się obóz pracy dla polskich robotników przymusowych, po wojnie obóz pracy przymusowej najpierw dla Niemców, następnie dla żołnierzy AK, a ostatecznie od 1946 r. do początku lat 50. XX w. dla osób skazanych przez Komisję Specjalną do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym. W 1956 r. w miejsce obozu powstało Więzienie Karne (od 1970 r. Zakład Karny) w Mielęcinie dla skazanych obojga płci, które w kolejnej dekadzie stało się miejscem osadzenia wyłącznie mężczyzn z wyrokami pozbawienia wolności¹⁷.

W przededniu wprowadzenia stanu wojennego ZK mógł pomieścić ponad 1100 osadzonych. Składał się z 5 pawilonów oraz 4 budynków go-

¹³ AIPN By, 88/142, Decyzja nr 3 o internowaniu Jerzego Ceranowskiego z 12 XII 1981 r., s. 4. Decyzję Ceranowski odebrał dopiero 8 I 1982 r. AIPN Łd, 783/1, Kopia decyzji nr 3 o internowaniu Jerzego Ceranowskiego z 12 XII 1981 r.

¹⁴ AIPN, BU 2911/1, Karta Mkr-2 dotycząca Jerzego Ceranowskiego z Kartoteki ogólnoinformacyjnej MSW.

¹⁵ G. Wołk, *Ośrodki odosobnienia w Polsce południowo-wschodniej...*, s. 23.

¹⁶ Art. 45 dekretu z dnia 12 XII 1981 r. o stanie wojennym (Dz.U. 1981 nr 29, poz. 154); AIPN, 529/28, Protokół kontroli ośrodka odosobnienia dla internowanych we Włocławku przeprowadzonej przez funkcjonariuszy OZZK w Bydgoszczy w dniu 30 III 1982 r., s. 144.

¹⁷ K. Maniewska, *Ośrodek Odosobnienia w Zakładzie Karnym we Włocławku-Mielęcinie (13 grudnia 1981 - 28 grudnia 1982 roku) [w:] Opozycja i opór społeczny w Polsce po 1956 roku, t. 4, red. T. Kozłowski, J. Olaszek, G. Wołk, Warszawa 2019, s. 137-138.*

spodarczych. Ośrodek Odosobnienia umiejscowiono w skrajnej części więzienia, w wydzielonej przestrzeni składającej się z pawilonu nr 5 i przylegającego do niego placu, co miało uniemożliwić kontakt internowanych z więźniami. Jego komendantem został płk Stanisław Tretyn, pełniący jednocześnie funkcję naczelnika ZK. Początkowo pojemność ośrodka szacowano na 208, a następnie na 250 osób. Maksymalnie przebywało w nim 190 internowanych. Wśród nich dominowali działacze „Solidarności”, „Solidarności” Rolników Indywidualnych i opozycjoniści z Włocławka, Płocka, Konina i Kutna. Wśród kilkunastu przedstawicieli ostatniego z wymienionych miast, oprócz Jerzego Ceranowskiego, w ośrodku znaleźli się m.in. przewodniczący regionu Marek Dolat, Zdzisław Krzemiński, Kazimierz Zyskowski, Zbigniew Wirski i Tomasz Zagoździński¹⁸. W betonowym pawilonie ośrodka internowani zajmowali 18 z 43 cel o wymiarach 6x3x3 m, zlokalizowanych na dwóch piętrach. W każdej z nich przebywało od 3 do 7 osób¹⁹.

Warto zwrócić uwagę na status prawny osób pozbawionych wolności na drodze pozasądowej. Organem, do którego dyspozycji pozostawał internowany, był komendant wojewódzki MO wydający decyzję administracyjną o izolacji i przymusowym umieszczeniu w ośrodku. Po przewiezieniu do miejsca odosobnienia przełożonymi internowanego – jak to sformułowano eufemistycznie w rozporządzeniach ministra sprawiedliwości – stawali się komendant i funkcjonariusze ośrodka²⁰. Była to jednak do pewnego stopnia fikcja, bo grupy funkcjonariuszy SB z jednostek tereno-

¹⁸ AIPN By, 671/3, Wykaz jednostek organizacyjnych więziennictwa podległych OZZK w Bydgoszczy według stanu na 28 X 1981 r., s. 162; AIPN, 529/28, Protokół kontroli ośrodka odosobnienia dla internowanych we Włocławku przeprowadzonej przez funkcjonariuszy OZZK w Bydgoszczy w dniu 30 III 1982 r., s. 144; K. Maniewska, *Ośrodek Odosobnienia...*, s. 143; J. Pawłowicz, *Nieznani bohaterowie. Leksykon opozycji antykomunistycznej w województwie płockim 1980–1989*, część I: *Oficyny i wydawnictwa podziemne*, Płock 1995, s. 104.

¹⁹ AIPN, BU 1585/15235, *Raport z wizytacji przeprowadzonej przez Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża w miejscu internowania we Włocławku-Miełecinie w dniach 22–23 III 1982 r.*, s. 204. Zob. też: *Włocławek Miełecin*, <https://polskiemiesiace.ipn.gov.pl/mie/wszystkie-wydarzenia/grudzien-1981/internowani/osrodki/123631,Wloclawek-Mielecin.html> [dostęp: 22 III 2023 r.]. Z opisu autora grypsów wynika, że internowani z Kutna byli umieszczeni zarówno na wyższej (Ceranowski), jak i na niższej kondygnacji pawilonu (Dolat, Zyskowski, Grzegorz Stemplewski lub Eugeniusz Stemplewski z Gostynina). AIPN Łd, 783/5, Gryps 3 Jerzego Ceranowskiego z dnia 16 II 1982 r., s. 4.

²⁰ Zob. par. 2 rozporządzenia ministra sprawiedliwości z dnia 13 XII 1981 r. w sprawie tymczasowego regulaminu pobytu internowanych w ośrodkach odosobnienia (Dz.U. 1981 nr 29, poz. 165); par. 2, 44 rozporządzenia ministra sprawiedliwości z dnia 30 XII 1981 r. w sprawie regulaminu pobytu osób internowanych w ośrodkach odosobnienia (Dz.U. 1981 nr 32, poz. 189).

wych właściwych dla osadzonych, oddelegowane do ochrony operacyjnej ośrodka i udzielenia pomocy w jego organizacji, w rzeczywistości skupiały się na inwigilacji i próbach złamania oporu politycznego działaczy „Solidarności” i opozycji. Było to zatem działanie sprzeczne z przywołanymi aktami normatywnymi ministra, ale potwierdzało jednocześnie praktykę totalitarnego państwa, sprowadzającą się do przyznania SB nadzwyczajnych uprawnień do decydowania o losach internowanych²¹.

Dwa sposoby kontaktu z najbliższymi

Różnorodność poruszanych w grypsach i listach problemów, ocen i refleksji autora spowodowała wybór zagadnień odzwierciedlających w sposób uniwersalny sytuację większości osób internowanych w stanie wojennym. Dzięki temu możliwe będzie ukazanie, w jaki sposób kontaktowali się z osobami pozostającymi na wolości, walczyli o status więźnia politycznego, wykorzystując w tym celu wizytacje przeprowadzane m.in. przez Międzynarodowy Czerwony Krzyż oraz jak wyglądało ich życie codzienne.

Jerzy Ceranowski, podobnie jak inni internowani, miał dwie możliwości kontaktowania się ze światem zewnętrznym, a intensywność i swoboda w tym względzie zależała od panujących w ośrodku w danym momencie rygorów. Pierwszą formą komunikacji były widzenia z osobami najbliższymi. W okresie pobytu w ośrodku Ceranowskiego odwiedzali w trakcie 12 spotkań, trwających łącznie 11,5 godziny: matka, ojciec, bracia oraz najczęściej narzeczona²². Poczucie godności nie pozwalało Ceranowskiemu na zabieganie o przyznanie przez komendanta ośrodka prawa do dodatkowych odwiedzin najbliższych oraz wyjść na przepustkę. Wbrew sugestiom narzeczonej postanowił np., że nie będzie prosił o zwiększenie liczby spotkań i pisał w tej sprawie podań do naczelnika ZK. Skrytykował za takie postępowanie jednego ze swoich kolegów, który nie dostrzegając pułapki polegającej na tym, że przyznanie dodatkowego widzenia może być odebrane przez kolegów z celi jako forma nagrody „za coś”, np. otwartość w rozmowach prowadzonych z funkcjonariuszami SB²³.

²¹ G. Wolk, *Ośrodki odosobnienia w Polsce południowo-wschodniej...*, s. 19.

²² AIPN By, 88/142, Wykaz udzielonych widzeń, 1981–1982, s. 34.

²³ AIPN Łd, 783/6, Gryps 4 Jerzego Ceranowskiego z dnia 24 II 1982 r., s. 2. Podobnie było w okresie późniejszym z wychodzeniem na przepustki. Zdaniem Ceranowskiego brakowało w tym systemie logiki. Były bowiem z jednej strony odmowy, a z drugiej wypuszczano osoby, które nie wystąpiły z podaniem w tej sprawie. Internowani podejrzewali, że był to

Drugi rodzaj łączności z bliskimi wynikał z prawa do korespondencji z osobami wskazanymi po przybyciu do ośrodka. W zbiorze listów i grypsów Jerzego Ceranowskiego – jak już wspomniano – znalazło się 9 listów i 10 grypsów przygotowanych pomiędzy 10 stycznia a 16 kwietnia 1982 r. i adresowanych do narzeczonej Zofii Odziemskiej, zatrudnionej w „Miflexie”, która podobnie jak on działała w NSZZ „Solidarność” i w czerwcu 1981 r. została wybrana w skład Prezydium Zarządu Regionu Ziemi Kutnowskiej²⁴. Z wykazu korespondencji zamieszczonego w aktach internowanego wynika, że w ciągu prawie 5 miesięcy oficjalny przepływ korespondencji był znacznie większy. Ceranowski miał bowiem wysłać łącznie 21 listów: 10 do rodziców, 10 do narzeczonej i 1 do Kurii Diecezjalnej we Włocławku, którego treść przekazał w jednym z grypsów, a także otrzymał 17 listów od rodziców (8) i narzeczonej (9)²⁵. Różnice w liczbie listów tworzących zbiór oraz znajdujących się w oficjalnym obiegu pocztowym można tłumaczyć jedynie zapobiegliwością i zmysłem archiwizacji Zofii Odziemskiej, która poza pierwszym listem zachowała całą korespondencję otrzymywaną legalnie i drogą nieoficjalną od przyszedłego męża.

Jerzy Ceranowski przyjął na początku zasadę regularnego, co tydzień, wysyłania do narzeczonej listu drogą oficjalną. Pierwszy list z dzieściu nie zachował się, a drugi został wysłany po miesiącu od internowania. Autor postanowił je numerować, co miało służyć sprawdzaniu podczas widzeń czy dotarły²⁶. Dzięki temu zabiegowi już w trzecim liście wyraził zdziwienie, że poprzednia korespondencja nie dotarła, podczas gdy pismo od narzeczonej trafiło do niego już po 3 dniach. Snuł w związku z tym domysły, że powodem wstrzymania korespondencji mogło być jego niezbyt czytelne pismo, które może sprawiać kłopoty cenzorom przesyłek, określanym w liście jako „czytelnicy”²⁷. Na problemy z przepływem listów na zewnątrz Ceranowski zwrócił uwagę również w styczniu 1981 r. wizytującym ośrodek przedstawicielom PCK²⁸. Zważywszy na więzienne realia związane z przepływem wiadomości do i od osadzonych zrozumiąły staję się fakt, że w oficjalnej korespondencji jej autor informował jedynie o banal-

dla nich sprawdzian przed wypuszczeniem na wolność. Nastąpiła wręcz moda na pisanie próśb o przepustkę, ale jeszcze na początku kwietnia 1982 r. Ceranowski nie zamierzał skorzystać z tej możliwości. AIPN Łd, 783/10, Gryps 8 Jerzego Ceranowskiego z dnia 3 IV 1982 r., s. 2; 783/11, Gryps 9 Jerzego Ceranowskiego z dnia 9 IV 1982 r., s. 3.

²⁴ M. Przybysz, *NSZZ „Solidarność” Region Ziemia Kutnowska...*, s. 362.

²⁵ AIPN By, 88/142, Wykaz korespondencji prywatnej, 1981–1982, s. 33.

²⁶ AIPN Łd, 783/13, List 2 Jerzego Ceranowskiego z dnia 10 I 1982 r., s. 3.

²⁷ AIPN Łd, 783/14, List 3 Jerzego Ceranowskiego z dnia 17 I 1982 r., s. 2.

²⁸ AIPN Łd, 783/15, List 4 Jerzego Ceranowskiego z dnia 26 I 1982 r., s. 2.

nych sprawach: pogodzie, widzeniach, swoich zajęciach, kazaniach wygłoszonych podczas transmisji mszy św., dziękował za słowa otuchy i paczki oraz martwił się o stan zdrowia swoich bliskich.

Problemy związane z perlustracją korespondencji w ośrodkach odosobnienia doprowadziły do uruchomienia drugiego nielegalnego obiegu informacji, w którym wykorzystywano grypsy przekazywane na zewnątrz w czasie widzeń lub ukrywane np. w artykułach spożywczych oddawanych rodzinom z powodu ich nadmiaru²⁹. Nie mogąc pisać o sprawach istotnych i nie mając pewności w kwestii dostarczenia listów do adresatki, Ceranowski postanowił przekazywać jej grypsy za pośrednictwem osób odwiedzających internowanych kolegów z Kutna. W inny sposób trafiały informacje zwrotne o sytuacji najbliższych, które narzeczona przekazywała nie tylko w rozmowie w trakcie odwiedzin w ośrodku, ale również nieoficjalnie w formie pisma ukrytego w „zmyślnym opakowaniu” przekazanym przysłemu mężowi w trakcie jednego z widzeń³⁰.

Autor korespondencji uważał, że wolność ma swoją cenę, a „własne rozterki i bóle muszą być tłumione ...”³¹. Już w pierwszych grypsach zastanawiał się, czy stanie się ofiarą choroby „więziennej”, która najczęściej była wynikiem długotrwałego kryzysu psychicznego towarzyszącego izolacji, uwięzieniu. Zapewniał jednak, że równowagę, umiarkowany wewnętrzny spokój zapewniały mu przepływ wiadomości z domu od najbliższych i o sytuacji w zakładzie pracy, a przede wszystkim lektura Nowego i Starego Testamentu, które zgłębiał do końca pobytu w ośrodku. W swoich listach podawał zresztą – jako motto – wybrane cytaty z nich, podkreślając, że czyni to dla osób cenzurujących przesyłki³². Zarówno w korespondencji wysyłanej oficjalnie, jak i przemycanej z ośrodka nielegalnie jej nadawca podkreślał, że narzeczona i rodzina mają martwić się o siebie, a nie o niego. Zofii Odziemskiej zalecał dodatkowo zachowanie ostrożności w kontaktach z nieznanymi osobami, ostrzegał ją przed możliwością rewizji w mieszkaniu oraz kontaktami z funkcjonariuszami SB stosującymi różne formy manipulacji oraz przechwytyjącymi informacje pochodzące z rozmów prowadzonych wśród oczekujących na widzenia³³.

²⁹ G. Kowal, *Ośrodek Odosobnienia w Grodkowie...*, s. 58.

³⁰ AIPN Łd, 783/3, Gryps 1 Jerzego Ceranowskiego z dnia 21 I 1982 r., s. 2-3.

³¹ AIPN Łd, 783/5, Gryps 3 Jerzego Ceranowskiego z dnia 16 II 1982 r., s. 4.

³² AIPN Łd, 783/3, Gryps 1 Jerzego Ceranowskiego z dnia 21 I 1982 r., s. 3; 783/4, Gryps 2 Jerzego Ceranowskiego z dnia 27 I 1982 r., s. 3; 783/16, List 5 Jerzego Ceranowskiego z dnia 31 I 1982 r., s. 2-3.

³³ AIPN Łd, 783/3, Gryps 1 Jerzego Ceranowskiego z dnia 21 I 1982 r., s. 3; 783/10, Gryps 8 Jerzego Ceranowskiego z dnia 3 IV 1982 r., s. 2; 783/14, List 3 Jerzego Ceranowskiego z dnia

Pomimo ograniczonego dostępu do informacji Ceranowski interesował się nie tylko polityką krajową, ale także międzynarodową, komentował telewizyjne relacje z obrad Sejmu³⁴. Oceniał, że jego pobyt w ośrodku odosobnienia będzie miał jakiegokolwiek znaczenie dla podtrzymywania społecznej dezaprobaty dla działań władz komunistycznych tylko wtedy, gdy wśród pracowników „Miflexu” utrzyma się zainteresowanie osobami represjonowanymi³⁵. Dlatego np. w kwietniu 1982 r. duże wrażenie zrobiła na nim informacja o zachowaniu załóg „Petrochemii” i Fabryki Maszyn Żniwnych w Płocku, które nie chciały rozmawiać o „Solidarności” przed wypuszczeniem internowanych kolegów³⁶. Z drugiej strony Ceranowski zdawał sobie również sprawę z wypaczonego dla części społeczeństwa obrazu internowania, kreowanego przez podległe władzom środki masowego przekazu. W związku z powyższym do jednego z grypsów załączył odpis porządku dnia w ośrodku do ewentualnego udostępniania³⁷.

Walka o status więźnia politycznego

Po minięciu pierwszego szoku związanego z przystosowaniem do warunków socjalno-bytowych w ośrodku, internowani zaczęli dostrzegać istotę ograniczeń wynikających z represyjnego prawa stanu wojennego. Najważniejsze zarzuty dotyczyły traktowania ich jako osób tymczasowo aresztowanych lub skazanych za przestępstwa pospolite, a nie więźniów politycznych. Problem polegał jednak na tym, że w PRL taki odrębny status prawny oficjalnie nie istniał³⁸. Rozdrażnienie i protesty internowanych

17 I 1982 r., s. 3.

³⁴ AIPN Łd, 783/3, Gryps 1 Jerzego Ceranowskiego z dnia 21 I 1982 r., s. 3; 783/4, Gryps 2 Jerzego Ceranowskiego z dnia 27 I 1982 r., s. 2; 783/6, gryps 4 Jerzego Ceranowskiego z dnia 24 II 1982 r., s. 2; 783/7, Gryps 5 Jerzego Ceranowskiego z dnia 12 III 1982 r., s. 3–4.

³⁵ „Moje tu siedzenie (o czym nie raz tu wspominałem) – pisał – zależne jest w dużej mierze od ludzi w Miflexie; jeżeli oni zapomną albo znacznie mniej będą się interesować naszym pobytom, to argument naszego siedzenia (a przynajmniej mojego) poważnie się zmniejszy. Posiedzimy zobaczymy”. AIPN Łd, 783/8, Gryps 6 Jerzego Ceranowskiego z dnia 19 III 1982 r., s. 2. Ceranowski śledził sytuację w „Miflexie” również w prasie. Wiedział np. z lektury „Tygodnika Płockiego” o jego problemach z cyną, które mogły doprowadzić do zwolnień części załogi. AIPN Łd, 783/21, List 8 Jerzego Ceranowskiego z dnia 21 II 1982 r., s. 3.

³⁶ AIPN Łd 783/10, Gryps 8 Jerzego Ceranowskiego z dnia 3 IV 1982 r., s. 4.

³⁷ AIPN Łd 783/2, Odpis zarządzenia komendanta Ośrodka Odosobnienia we Włocławku z 12 III 1982 r. w sprawie porządku dnia dla osób internowanych, s. 2–3; 783/9, Gryps 7 Jerzego Ceranowskiego z dnia 26 III 1982 r., s. 5.

³⁸ A. Friszke, *Internowani, aresztowani, skazani. Pozbawieni wolności w okresie stanu wojennego 1981–1983/1984*, „Kwartalnik Historyczny” 124, 2017, nr 2, s. 281; A. Rzepliński, *Organizacje*

rodziły regulaminy, najpierw tymczasowy, a od 31 grudnia 1981 r. stały, dotyczące ich pobytu w ośrodku odosobnienia. Osadzeni wskazywali również na inne dolegliwości, brak widzeń i korespondencji z rodzinami, a także odpowiedzi na zażalenia na internowanie kierowane do MSW³⁹. Dla Ceranowskiego pocieszający był jedynie fakt, że służba więzienna we wrocławskim ośrodku zachowywała się wobec osadzonych przyzwoicie⁴⁰.

Po umieszczeniu działaczy „Solidarności” i opozycji w miejscach odosobnienia do akcji wkroczyli funkcjonariusze SB, przeprowadzając z nimi rozmowy profilaktyczno-ostrzegawcze i zastraszające. Ich celem było doprowadzenie do neutralizacji antykomunistycznej działalności internowanych, a w niektórych przypadkach rozpoczęcie dialogu operacyjnego prowadzącego w skrajnych przypadkach do ich delatorstwa. Największe nasilenie tych działań miało miejsce w grudniu 1981 r. i styczniu 1982 r.⁴¹ Do spotkania Ceranowskiego z funkcjonariuszem kutnowskiej SB doszło pod koniec stycznia. Skończyło się ono jednak bez konkluzji co do dalszych kontaktów, a konwersacja ograniczała się do enigmatycznych odpowiedzi autora grypsów na zadawane pytania i używania kurtuazyjnych formuł⁴². Ceranowski, jak można wywnioskować z treści grypsów, nie podpisał oświadczenia o rezygnacji z podejmowania w przyszłości działań na szkodę PRL, kolokwialnie określanego jako „lojalka”⁴³, które było z jednej strony zalążkiem nieufności, podejrzeń w środowisku internowanych, a z drugiej podstawą szantażu stosowanego przez funkcjonariuszy w celu zwerbowania poszczególnych osób do współpracy z SB i prowadzenia za ich pośrednictwem działań dezinformacyjnych i dezintegracyjnych wśród osadzonych w ośrodku⁴⁴.

Drugim rodzajem szykan wywieranych wobec osób przebywających w ośrodkach odosobnienia była presja na wyrażenie przez nich zgody na

strażnicze praw człowieka a więziennictwo w Polsce w latach 1919–2008, [w:] *Przestrzeganie praw osób pozbawionych wolności. O monitorowaniu jednostek penitencjarnych*, red. W. Klaus, M. Niełacznna, Warszawa 2008, s. 74–75.

³⁹ K. Maniewska, *Ośrodek odosobnienia...*, s. 152.

⁴⁰ AIPN Łd, 783/4, Gryps 2 Jerzego Ceranowskiego z dnia 27 I 1982 r., s. 2.

⁴¹ K. Maniewska, *Ośrodek odosobnienia...*, s. 147–148.

⁴² W trakcie spotkania Ceranowski powiedział, że „fortuna kołem się toczy”, a w życiu często „los jednych ludzi zależy od drugich”. Funkcjonariusz docenił z kolei jego fachowość jako pracownika „Miflexu”. Dziękując za uznanie autor grypsów wykorzystał chwilę milczenia do wyciągnięcia ręki i zakończenia rozmowy. AIPN Łd, 783/4, Gryps 2 Jerzego Ceranowskiego z dnia 27 I 1982 r., s. 2; 783/16, List 4 Jerzego Ceranowskiego z dnia 26 I 1982 r., s. 3.

⁴³ AIPN Łd, 783/3, Gryps 1 Jerzego Ceranowskiego z dnia 21 I 1982 r., s. 2; 783/5, Gryps 3 Jerzego Ceranowskiego z dnia 16 II 1982 r., s. 4.

⁴⁴ M. Żukowski, *Ośrodki odosobnienia w Polsce...*, s. 378, 483.

wyjazd emigracyjny, czego efektem miało być z jednej strony usuwanie z kraju liderów „Solidarności”, a z drugiej polaryzacja środowiska opozycyjnego poprzez dyskredytację osób zdecydowanych na opuszczenie Polski⁴⁵. Ceranowski dostrzegał problem w tym swoistym ruchu emigranckim i odwiedzinach funkcjonariusza SB ds. wyjazdów, z którym rozmawiała część internowanych. Z grypsów nie wynika, czy Ceranowski otrzymał taką propozycję, ale wiadomo, że zajmował w tej kwestii jednoznaczne stanowisko. Nie zamierzał opuszczać kraju⁴⁶.

Kwestionowanie przez osadzonych zasadności internowania, chęć pokazania swojej podmiotowości i manifestacja antyreżimowych poglądów pojawiały się w wielu podejmowanych przez nich akcjach i sposobie zachowania. To właśnie prywatna korespondencja, a nie materiały administracji więziennej oraz ministerstw sprawiedliwości i spraw wewnętrznych, oddają najlepiej atmosferę i emocje towarzyszące różnym formom protestów internowanych. Na znak żałoby po zabitych górnikach z kopalni „Wujek” i zawieszanej „Solidarności” część osadzonych, w tym Ceranowski, nosiła czarne opaski na rękawach. Naczelnik ZK zabronił okazywania w ten sposób smutku, a na osoby niepodporządkowujące się jego decyzji nakładał kary zakazu wychodzenia na spacer. Internowani znaleźli sposób na ominięcie tych szykan i przełożyli opaski na kołnierzyki. W marcu 1982 r. Ceranowski prosił z kolei narzeczoną o dostarczenie do ośrodka oporników, będących symbolem sprzeciwu wobec otaczającej rzeczywistości⁴⁷.

Tradycją stało się obchodzenie miesięcznic wprowadzenia stanu wojennego oraz pamięci zamordowanych górników z kopalni „Wujek”, których zewnętrznymi formami było śpiewanie piosenek i odczytywanie wierszy przy otwartych oknach. Za wykonywanie niektórych utworów naczelnik ZK przyznawał nagany. Specyficzny charakter miał jednak przebieg uroczystości z okazji upływu 3 miesięcy od internowania. Na kracie korytarza w pawilonie ośrodka umieszczono prześcieradło z krzyżem i napisem „Solidarność”, wizerunek papieża i kwiaty. Wokół zostały zapalone kaganki, a internowani odmówili Litanię Narodu Polskiego, odśpiewali hymn i Rotę oraz uczcili minutą ciszy zabitych górników⁴⁸. Po tych doświadczeniach komendant ośrodka wystąpił z propozycją, by czwartą miesięcznicę internowani obchodzili w świetlicy poza pawilonem, ale nie

⁴⁵ K. Maniewska, *Ośrodek odosobnienia...*, s. 149.

⁴⁶ AIPN Łd, 783/7, Gryps 5 Jerzego Ceranowskiego z dnia 12 III 1982 r., s. 3.

⁴⁷ AIPN Łd, 783/4, Gryps 2 Jerzego Ceranowskiego z dnia 27 I 1982 r., s. 2; 783/8, Gryps 6 Jerzego Ceranowskiego z dnia 19 III 1982 r., s. 4.

⁴⁸ AIPN Łd, 783/5, Gryps 3 Jerzego Ceranowskiego z dnia 16 II 1982 r., s. 4; 783/8, Gryps 6 Jerzego Ceranowskiego z dnia 19 III 1982 r., s. 2-3.

została ona przyjęta. W konsekwencji odmowy naczelnik ZK pojawił się na kwietniowych uroczystościach w charakterze obserwatora⁴⁹. Kontaktem pomiędzy osadzonymi sprzyjały przechadzki na „spacerniaku”, położonym na wprost okien celi Ceranowskiego. To podczas nich można było wymieniać poglądy z osobą towarzyszącą. Po dwóch miesiącach od wprowadzenia stanu wojennego naczelnik ZK wydłużył trasę spaceru (kółko spacerowe) dla internowanych, ale postanowił jednocześnie wzmocnić środki ostrożności. W związku z powyższym internowani odmówili spacerów zabezpieczanych przez zwiększoną liczebnie obstawę funkcjonariuszy z psem i ostatecznie płk Tretyn został zmuszony do zmiany swojej decyzji⁵⁰.

Wizytacje ośrodka i głódówka internowanych

Ośrodek Odosobnienia we Włocławku-Miełęczynie wizytowali z jednej strony sędziowie penitencjarni, przedstawiciele Okręgowego Zarządu w Bydgoszczy i Centralnego Zarządu Zakładów Karnych w Warszawie oraz prokuratorzy, a z drugiej delegaci Polskiego i Międzynarodowego Czerwonego Krzyża. O pierwszej grupie nie ma praktycznie informacji w grypsach Ceranowskiego. Pozostała po niej dokumentacja pokontrolna, która daje badaczowi możliwość analizy wybranych aspektów życia codziennego internowanych⁵¹.

Inaczej przedstawia się sytuacja z inspekcjami delegatów ruchu czerwonokrzyżskiego. Już w pierwszym grypsie, przygotowanym po pięciu tygodniach od zatrzymania, jego autor informował o wizycie przedstawicieli PCK, którzy spisali wnioski internowanych, a części z nich przekazali paczki pochodzące z pomocy humanitarnej ze Szwecji⁵². W marcu 1982 r.

⁴⁹ AIPN Łd, 783/12, Gryps 10 Jerzego Ceranowskiego z dnia 16 IV 1982 r., s. 3.

⁵⁰ AIPN Łd, 783/5, Gryps 3 Jerzego Ceranowskiego z dnia 16 II 1982 r., s. 4; 783/6, Gryps 4 Jerzego Ceranowskiego z dnia 24 II 1982 r., s. 2; 783/8, gryps 6 Jerzego Ceranowskiego z dnia 19 III 1982 r., s. 5.

⁵¹ AIPN By, 88/244, Notatki i sprawozdania z wizytacji Ośrodka Odosobnienia w Miełęczynie, 1981–1982, s. 163–178, 184–188; AIPN, BU 1585/15235, Raport z wizytacji przeprowadzonej przez Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża w miejscu internowania we Włocławku-Miełęczynie w dniach 22–23 III 1982 r., s. 199–222 (w aktach znajdują się również notatki i raporty z wizyt MKCK w dniach 26–27 V i 12–13 X 1982 r.); AIPN 529/28, Protokół kontroli i notatka z wizytacji Ośrodka Odosobnienia dla internowanych we Włocławku przeprowadzonej przez funkcjonariuszy OZZK w Bydgoszczy 30 III 1982 r. oraz funkcjonariuszy Wydziału Inspekcji CZKK 4 X 1982 r., s. 144–159. Zob. K. Maniewska, *Ośrodek odosobnienia...*, s. 151.

⁵² AIPN Łd, 783/3, Gryps 1 Jerzego Ceranowskiego z dnia 21 I 1982 r., s. 2.

Ceranowski pisał z kolei o przygotowaniach z jednej strony administracji więzienia do wizytacji ośrodka przez Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża, a z drugiej internowanych do wystawienia w tym samym czasie „szopki z okazji studniówki”, czyli podjęcia głodówki z okazji upłynięcia 100 dni od osadzenia. Pierwszego dnia pobytu delegacja wspomnianej organizacji w towarzystwie przedstawicieli PCK i Ministerstwa Sprawiedliwości po powitaniu w świetlicy dokonała lustracji wszystkich cel. Każdy osadzony mógł być na własną prośbę zbadany przez lekarza MKCK. Po południu przedstawiciele organizacji spotkali się ze starszymi cel bez świadków. Została im przekazana wiedza na temat traktowania osadzonych w początkowym okresie internowania. Jak wspominał autor grypsu delegaci Czerwonego Krzyża znali doskonale sytuację w Polsce, ale byli powściągliwi w swoich wypowiedziach, twierdząc, że ich głównym zadaniem jest badanie warunków socjalno-bytowych osadzonych. W drugim dniu inspekcji każdy internowany mógł odbyć rozmowę z przedstawicielami MKCK na tematy osobiste, bez udziału osób trzecich. Ceranowski nie skorzystał z tej możliwości. Z przeprowadzonej wizytacji ośrodka miał powstać raport z dyspozycjami dla władz polskich, przekazany również do wiadomości centrali MKCK w Genewie, a po dwóch miesiącach miała nastąpić kontrola wykonania zaleceń⁵³.

W trakcie pobytu delegatów Komitetu, 23 marca, grupa 28 internowanych złożyła na ręce naczelnika ZK oświadczenie o podjęciu głodówki, będącej wyrazem sprzeciwu przeciwko szykanowaniu NSZZ „Solidarność”, uwięzieniu tysięcy osób, tłumieniu „odruczów obronnych społeczeństwa” i „przestępczej działalności SB”. Protestujący, wśród których znalazły się 4 osoby z Kutna, domagali się od najwyższych władz PRL podjęcia rozmów z przedstawicielami narodu i „Solidarność”. Strajk głodowy trwał ponad dwa tygodnie i zakończyło go 8 kwietnia czterech ostatnich protestujących⁵⁴. Według wiedzy, jaką z kolei dysponował Ceranowski bezterminowa głodówka odbyła się pod hasłami: wypuszczenia więzionych i internowanych oraz odwołania stanu wojennego. Początkowo naczelnik ZK zlekceważył ją, ale zmienił zdanie kiedy informacje o proteście dotarły do delegacji MKCK. Cele głodujących zostały oddzielone od pozostałych i zamknięte, a autora grypsu przeniesiono do innego pomieszczenia, w którym przebywali działacze z Gąbina, Włocławka, Płocka i Gostynina. Niegłodujący w ramach solidarności poprosili o zamknięcie cel i zrezygnowali z oglądania telewizji, zamarło również życie kulturalno-sportowe w ośrod-

⁵³ AIPN Łd, 783/9, Gryps 7 Jerzego Ceranowskiego z dnia 26 III 1982 r., s. 2–3

⁵⁴ K. Maniewska, *Ośrodek odosobnienia...*, s. 164.

ku. Dla Ceranowskiego w czasie strajku głodowego najważniejsza była jedność, choć sam nie należał do entuzjastów tej formy protestu. Interesowała go jednak opinia o głodówce społeczeństwa Kutna i liczył w tej sprawie na informacje od narzeczonej. 2 kwietnia autor grypsów odwiedził kolegów w swojej dawnej celi i duże wrażenie wywarła na nim wiadomość, że o głodujących mówiono podczas mszy św. w Głogowcu, co miało wywołać poruszenie zgromadzonych wiernych⁵⁵.

Życie codzienne

Warunki pobytu w Ośrodku Odosobnienia we Włocławku-Mielęcinie z upływem czasu uległy złagodzeniu, na co niewątpliwie wpłynęły wizytacje organizacji humanitarnych. Trzy miesiące po wprowadzeniu stanu wojennego komendant ośrodka wydał zarządzenie w sprawie porządku dnia dla osób internowanych, regulujące czas wykonywania określonych czynności od pobudki o godz. 7.00 do ciszy nocnej obowiązującej od godz. 22.00. Ustalono w nim, że poruszanie się po terenie ośrodka może odbywać się jedynie pod nadzorem funkcjonariusza służby więziennej, a internowani mogą posiadać w celach materiały piśmienne, książki i prasę, listy od osób najbliższych, artykuły żywnościowe otrzymane w paczkach lub zakupione w miejscowej kantynie oraz przedmioty wartościowe, takie jak obrączki i zegarki. Widzenia z rodziną były możliwe w każdą sobotę, a kąpiel i wymiana bielizny osobistej w poniedziałki i piątki. Pościel wymieniano osadzonym z kolei raz na dwa tygodnie⁵⁶. Poprawie uległy też warunki prania w związku z dostarczeniem internowanym misek do cel⁵⁷. Ceranowski był wstrzemięźliwy w korzystaniu z napływającej z różnych stron pomocy, np. ubrań przekazywanych z zagranicy, czy też pieniędzy pochodzących od wujka narzeczonej. Uważał, że w tej kwestii należy zachować umiar, by wsparcie nie zostało spożytkowane przez propagandę reżimową przeciwko internowanym⁵⁸.

Autor grypsów unikał konfliktów w celi i nie był zbyt rozmowny. Wybuchające kłótnie z byle powodu tłumaczył tym, że „każdy rozgrywa wewnętrznie swoją walkę”. Próbował je co prawda łagodzić, ale jednocześnie

⁵⁵ AIPN Łd, 783/9, Gryps 7 Jerzego Ceranowskiego z dnia 26 III 1982 r. s. 3-4; 783/10, Gryps 8 Jerzego Ceranowskiego z dnia 3 IV 1982 r., s. 2.

⁵⁶ AIPN Łd, 783/2, Odpis zarządzenia komendanta Ośrodka Odosobnienia we Włocławku z dnia 12 III 1982 r. w sprawie porządku dnia dla osób internowanych, s. 2-3.

⁵⁷ AIPN Łd, 783/8, Gryps 6 Jerzego Ceranowskiego z dnia 19 III 1982 r., s. 2.

⁵⁸ AIPN Łd, 783/10, Gryps 8 Jerzego Ceranowskiego z dnia 3 IV 1982 r., s. 3-4; 783/12, Gryps 10 Jerzego Ceranowskiego z dnia 16 IV 1982 r., s. 2.

zdawał sobie sprawę, że zatargi są nieodłączną częścią życia więziennego. Pięciu stłoczonych w jednej celi mężczyźni musieli siłą rzeczy nauczyć się „znosić cudze przyzwyczajenia”. Każda informacja wywoływała ożywienie wśród internowanych, a z drugiej strony – jak bywa w zamkniętej społeczności – plotki potrafiły żyć własnym życiem⁵⁹.

Wolny czas internowani poświęcali na rzeźbienie w drewnie, naukę języków, grę w szachy, brydża, czytanie książek i prasy, ruszyła też „liga ping-ponga”. Każdy internowany znajdował jakieś zajęcie i po 3-4 miesiącach nastąpiła, nie licząc osób głodujących, adaptacja do warunków stworzonych w ośrodku odosobnienia. Organizowano wykłady osób przebywających w ośrodku, m.in. o ochronie środowiska, historii Polski, udzielaniu pierwszej pomocy. Jeden z osadzonych przygotowywał się nawet do doktoratu z matematyki. Prawie wszyscy internowani zapuścili brody. Ceranowski nie grał w szachy i karty, ale gimnastykował się i grał w tenisa stołowego, z czasem coraz rzadziej oglądał telewizję. Dzień upływał mu – jak pisał – na jedzeniu, leżeniu i czytaniu Pisma Św. oraz spacerze⁶⁰. W listach i grypsach do narzeczonej i rodziców, przygotowywanych w niedzielę, wspominał również o dużej ilości produktów spożywczych otrzymywanych przez internowanych w ramach pomocy humanitarnej oraz rozkwicie poezji więziennej, której próbkę przekazał w nieoficjalnej korespondencji⁶¹. Z czasem Ceranowski zaczął wyrabiać, podobnie jak inni osadzeni, krzyżyki z drewna, wykorzystując w tym celu przemycone przez narzeczoną pilniki⁶². Największą radość sprawiały mu odwiedziny osób najbliższych oraz uczestnictwo w mszy św. odprawianej w ośrodku lub transmitowanej przez radio⁶³.

⁵⁹ AIPN Łd, 783/4, Gryps 2 Jerzego Ceranowskiego z dnia 27 I 1982 r., s. 2-3; 783/8 Gryps 6 Jerzego Ceranowskiego z dnia 19 III 1982 r., s. 2, 4; 783/10, Gryps 8 Jerzego Ceranowskiego z dnia 3 IV 1982 r., s. 4.

⁶⁰ AIPN Łd, 783/7, Gryps 5 Jerzego Ceranowskiego z dnia 12 III 1982 r., s. 2-3; 783/8, Gryps 6 Jerzego Ceranowskiego z dnia 19 III 1982 r., s. 3; 783/11, Gryps 9 Jerzego Ceranowskiego z dnia 9 IV 1982 r., s. 4; 783/17, List 6 Jerzego Ceranowskiego z dnia 7 II 1982 r., s. 3. W pokoju telewizyjnym ośrodka odbywały się od czasu do czasu projekcje filmów z lat 50-60. XX w. Zob. AIPN Łd, 783/4, Gryps 2 Jerzego Ceranowskiego z dnia 27 I 1982 r., s. 2.

⁶¹ AIPN Łd, 783/4, Gryps 2 Jerzego Ceranowskiego z dnia 27 I 1982 r., s. 2; 783/5, Gryps 3 Jerzego Ceranowskiego z dnia 19 III 1982 r., s. 3-4 AIPN Łd, 783/17, List 6 Jerzego Ceranowskiego z dnia 7 II 1982 r., s. 2-3. Warto pamiętać, że jeden z internowanych z Kutna, Zbigniew Wirski, napisał we wrocławskim ośrodku modlitwę-przebaczenie „Ojczy nasz internowanych”, którą udało się wynieść za mury więzienia. Tekst modlitwy dotarł do papieża Jana Pawła II, a 8 I 1982 r. nadało go Radio Watykan. W stanie wojennym odczytywano ją w wielu kościołach w Polsce. M. Żukowski, *Ośrodki odosobnienia w Polsce...*, s. 603.

⁶² AIPN Łd, 783/10, Gryps 8 Jerzego Ceranowskiego z dnia 3 IV 1982 r., s. 3; 783/12, Gryps 10 Jerzego Ceranowskiego z dnia 16 IV 1982 r., s. 3, 5.

⁶³ AIPN Łd, 783/16, List 5 Jerzego Ceranowskiego z dnia 31 I 1982 r., s. 2; 783/17, List 6

Wątki religijne odgrywały zresztą, jak już wspomniano w kilku miejscach, istotną rolę w korespondencji prowadzonej przez przyszłego prezydenta Kutna. Przekazywał w niej informacje np. o spotkaniach z przedstawicielami Prymasowskiej Rady Społecznej. W marcu 1982 r. odwiedził bowiem internowanych w mieleńskim ZK najpierw doradca prymasa Józefa Glempa dr Romuald Kukułowicz, a następnie prof. Paweł Czartoryski. Przedstawili oni osadzonym sytuację w kraju, a także zapewnili o wsparciu i pomocy dla nich ze strony społeczeństwa, Episkopatu i Kościoła katolickiego⁶⁴. Nadziei i otuchy internowanym dodała również wizyta w ośrodku biskupa włocławskiego Jana Zaręby 15 stycznia 1982 r., a także msza św. w Wielkanoc, odprawiona dla nich przez bp. Czesława Lewandowskiego⁶⁵.

Podsumowanie

Analiza tworzących zbiór archiwalny grypsów i listów prowadzi do wniosku, że powstały one z dwóch powodów. Po pierwsze były obliczone na zaspokojenie potrzeb psychicznych autora, utwierdzenie go w słuszności dokonanych wyborów oraz w poczuciu stałego utrzymywania kontaktu ze światem zewnętrznym. Drugi motyw stanowiło przeświadczenie o konieczności przedstawienia internowania jako dotkliwej represji wymierzonej przez władze komunistyczne ich politycznym przeciwnikom i dbania o jego właściwy odbiór przez społeczeństwo. Z uwagi na cenzurę listy odznaczają się ograniczoną wartością poznawczą. Zdecydowanie większy ciężar gatunkowy posiadają informacje o sytuacji internowanych zawarte w grypsach przemycanych na zewnątrz ZK. Ze wspomnianych dokumentów wyłania się obraz rygorów panujących we włocławskim Ośrodku Odosobnienia, stosowanego przez służbę więzienną systemu kar i nagród, inwigilacji prowadzonej przez funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa, sposobów spędzania wolnego czasu oraz protestów podejmowanych przez osadzonych. Można w nich dostrzec również troskę ich autora o osoby najbliższe pozostające na wolności, potrzebę wtajemniczenia ich w rozterki wynikające z pobytu w miejscu odosobnienia i jego monitorowania przez SB. Grypsy

Jerzego Ceranowskiego z dnia 7 II 1982 r., s. 2-3.

⁶⁴ AIPN Łd, 783/7, Gryps 5 Jerzego Ceranowskiego z dnia 12 III 1982 r., s. 2; 783/9, Gryps 7 Jerzego Ceranowskiego z dnia 26 III 1982 r., s. 4; 783/10, Gryps 8 Jerzego Ceranowskiego z dnia 3 IV 1982 r., s. 4-5.

⁶⁵ AIPN Łd, 783/12, Gryps 10 Jerzego Ceranowskiego z dnia 16 IV 1982 r., s. 3; 783/14, List 3 Jerzego Ceranowskiego z dnia 17 I 1982 r., s. 2; M. Żukowski, *Ośrodki odosobnienia w Polsce...*, s. 549, 567.

i listy ukazują nie tylko przemyślenia internowanego natury politycznej i filozoficznej, ale również jego w miarę dobre samopoczucie emocjonalne, brak lęków i paniki, czy też stanów depresyjnych wywołanych izolacją, które zawdzięczał zapewne wierze i przywiązaniu do Kościoła katolickiego.

Omawiając informacje przekazywane w korespondencji Ceranowskiego skonfrontowano je z oficjalnym przekazem zawartym w aktach proweniencji urzędowej. Powyższe zestawienie dokumentów prywatnych i urzędowych pozwoliło ustalić, że na podstawie samych grypsów i listów, bez wykorzystania materiałów resortu spraw wewnętrznych i administracji penitencjarnej, czyli Zakładu Karnego we Włocławku i Centralnego Zarządu Zakładów Karnych oraz aktów prawnych, nie da się w pełni odtworzyć przebiegu internowania Ceranowskiego oraz okoliczności powstania korespondencji.

Grypsy i listy mogą niewątpliwie odgrywać ważną rolę w biografistyce, uzupełniać bazę źródłową do badań nad represjami stanu wojennego. Zawierają one bowiem niejednokrotnie unikalne informacje, znane tylko ich autorowi lub grupie najbliższych osób. Często stanowią samoocenę jego własnych wyborów i dokonań, odbicie sposobu postrzegania otaczającej rzeczywistości. Siłą rzeczy cechuje je więc spora dawka subiektywizmu. Korespondencję Ceranowskiego należy w tej sytuacji traktować jako przykład typowych egodokumentów, w których autor przedstawia opowieść o internowaniu w stanie wojennym z perspektywy własnych przeżyć. To mikrohistoria skoncentrowana na pięciu miesiącach z życia internowanego, ograniczona przestrzenią Ośrodka Odosobnienia we Włocławku i przedstawiona nie w kontekście wielkich przemian, procesów politycznych i społecznych, ale raczej z perspektywy ludzkiego doświadczenia⁶⁶.

Streszczenie

Jerzy Ceranowski (1951–2022), pierwszy demokratycznie wybrany prezydent Kutna po transformacji ustrojowej, został internowany 13 grudnia 1981 r. i osadzony w Ośrodku Odosobnienia w ZK Włocławek-Mielęcín, gdzie przebywał do 29 kwietnia 1982 r. W artykule scharakteryzowano zawartość i określono cel powstania grypsów i listów, tworzących zbiór archiwalny, którym była próba nawiązania przez ich twórcę kontaktu ze światem zewnętrznym oraz przedstawienia internowania jako dotkliwej represji wymierzonej przez władze komunistyczne politycznym przeciwnikom. Ze wspomnianych dokumentów wyłania się obraz:

⁶⁶ Zob. E. Domańska, *Mikrohistorie: spotkania w międzyświatach*, wyd. 2, Poznań 2005, s. 270–271.

rygorów panujących we wrocławskim Ośrodku Odosobnienia, stosowanego przez służbę więzienną systemu kar i nagród, inwigilacji prowadzonej przez funkcjonariuszy SB, sposobów spędzania wolnego czasu oraz protestów podejmowanych przez osadzonych. Oceniając wartość informacji przekazywanych w grypsach i listach Ceranowskiego, skonfrontowano je z oficjalnym przekazem zawartym w aktach Służby Bezpieczeństwa i administracji penitencjarnej.

SŁOWA KLUCZOWE: listy, grypsy, Jerzy Ceranowski, stan wojenny, internowanie, zbiór archiwalny.

Summary

Jerzy Ceranowski (1951–2022) was the first democratically elected mayor of Kutno after the political transformation. He was interned on 13 December 1981, and incarcerated in the Retreat Centre in the Correctional Institution Włocławek-Mielęcin, where he remained until 29 April 1982. This paper describes the content of the letters and secret messages smuggled in and out of prison, forming an archival collection, and defines their purpose, which was the author's attempt to establish contact with people outside the prison and to show internment as a form of severe repression of political opponents organised by the communist authorities. The above mentioned documents show the rigour in the Retreat Centre Włocławek, reward and punishment system used by the prison service, surveillance carried out by the Security Service officers, ways of spending leisure time and the protests organised by inmates. While assessing the value of the information contained in Ceranowski's secret messages and letters, they were weighted against the official message contained in the files of the Security Service and penitentiary administration.

KEY WORDS: letters, secret messages, Jerzy Ceranowski, martial law, internment, archival collection.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie

- Centralny Zarząd Zakładów Karnych Ministerstwa Sprawiedliwości w Warszawie 1970–1996, sygn. IPN 529/28.
- Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie [1944] 1954–1990, sygn. IPN BU 01428/9; IPN BU 1585/1523.
- Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Płocku [1975] 1983–1990, sygn. IPN BU 02944/34 t. 1.

Archiwum Delegatury IPN w Bydgoszczy

- Okręgowy Zarząd Zakładów Karnych w Bydgoszczy 1976–1989, sygn. IPN By 671/3.

- Zakład Karny we Włocławku 1967–1993, sygn. IPN By 88/142; IPN By 88/244.

Archiwum Oddziału IPN w Łodzi

- Zbiór: Jerzy Ceranowski, sygn. IPN Ld 783/1–17, 21.

Źródła drukowane

Dokumenty Centralnego Zarządu Zakładów Karnych dotyczące obozów internowania (1982 rok), oprac. Sylwia Galij-Skarbińska, W. Polak, Gdańsk–Warszawa 2012.

Akty prawne

Dekret z dnia 12 XII 1981 r. o stanie wojennym (Dz.U. 1981 nr 29, poz. 154).

Rozporządzenie ministra sprawiedliwości z dnia 13 XII 1981 r. w sprawie tymczasowego regulaminu pobytu internowanych w ośrodkach odosobnienia (Dz.U. 1981 nr 29, poz. 165).

Rozporządzenie ministra sprawiedliwości z dnia 30 XII 1981 r. w sprawie regulaminu pobytu osób internowanych w ośrodkach odosobnienia (Dz.U. 1981 nr 32, poz. 189).

Literatura

„...aby każdy okrucieństwo historii zostało uratowane!” *Archiwum Pełne Pamięci*, red. T. Gallewicz-Dołowa, W. Kujawa, Warszawa 2021, s. 17–22.

Buksa R., *Zapiski internowanego*, wstęp i oprac. A. Brożyniak, współpr. J. Ślęzak, Rzeszów 2015.

Czwarono S., *Archiwalia proveniencji prywatnej w zasobie Archiwum IPN. Zarys problematyki*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 12, 2019.

Dziechciowski T., *Dziennik z internowania: Goleniów – Wierchowo Pomorskie – Strzebielin (1981–1982)*, wstęp i oprac. M. Marcinkiewicz, Szczecin 2011.

Edwin Klessa. *Pamiętnik z internowania*, wstęp i oprac. ks. J. Wąsowicz SDB, Poznań 2013.

Friszke A., *Internowani, aresztowani, skazani. Pozbawieni wolności w okresie stanu wojennego 1981–1983/1984*, „Kwartalnik Historyczny” 124, 2017, nr 2.

Galij-Skarbińska S., Polak W., *„Nigdy przed mocą nie ugnieemy szyi”. Obóz internowania w Potulicach 1981–1982*, Gdańsk–Warszawa 2021.

Internowani i uwięzieni w stanie wojennym, red. T. Kurpierz, J. Neja, Katowice–Warszawa 2018.

Internowani w Uhercach II (16 sierpnia – 23 grudnia 1982 r.), zebrali i oprac. A. i M. Perlakowie, Wrocław 2010.

Klich M., *Niepokorny. Historia lat 1976–1989*, Katowice 2018.

Kobiety internowane. Gołdap 1982, red. E. Rogalewska, Białystok 2008.

Kowal G., *Ośrodek Odosobnienia w Grodkowie (1981–1982)*, Wrocław 2013.

Orła wrona nie pokona, czyli co pomagało nam przetrwać. Śpiewnik internowanych, wybór i oprac. E. Sułkowska-Bierezin, E. Rogalewska, Białystok 2009.

Maniewska K., *Ośrodek Odosobnienia w Zakładzie Karnym we Włocławku–Mielęcinie*

- (13 grudnia 1981 – 28 grudnia 1982 roku), [w:] *Opozycja i opór społeczny w Polsce po 1956 roku*, t. 4, red. T. Kozłowski, J. Olaszek, G. Wołk, Warszawa 2019, s. 137–138.
- Pawłowicz J., *Nieznani bohaterowie. Leksykon opozycji antykomunistycznej w województwie płockim 1980–1989, część I: Oficyny i wydawnictwa podziemne*, Płock 1995.
- Perlak B., *Internowani na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie. Ośrodki odosobnienia podległe Okręgowemu Zarządowi Zakładów Karnych we Wrocławiu (1981–1982)*, Wrocław – Warszawa 2017.
- Przybysz–Gralewska M., Jerzy Ceranowski [w:] *Encyklopedia Solidarności. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 4, red. nauk. J. Olaszek i in., Warszawa 2020, s. 50.
- Przybysz M., *Dzieje kutnowskiej „Solidarności” w podziemiu (13 grudnia 1981–1987)*, [w:] *Tam też była „Solidarność”. Małe ośrodki ruchu związkowego i ich rola w latach 1980–1990*, red. A. Pyżewska, M. Zwolski, Białystok 2012, s. 133–139.
- Przybysz M., *NSZZ „Solidarność” Region Ziemia Kutnowska [w:] NSZZ „Solidarność” 1980–1989, tom 4: Polska zachodnia*, red. Ł. Kamiński i G. Waligóra, Warszawa 2010, s. 353–386.
- Rozpłochowski A., *Jeden z jedenastu. Wspomnienia z internowania i uwięzienia 1982–1984*, wstęp i oprac. K. Wilczok, Warszawa 2019.
- Rzepliński A., *Organizacje strażnicze praw człowieka a więziennictwo w Polsce w latach 1919–2008*, [w:] *Przestrzeganie praw osób pozbawionych wolności. O monitorowaniu jednostek penitencjarnych*, red. W. Klaus, M. Niełacznna, Warszawa 2008.
- Sprawa kwidzińska. Internowanie, pobicie, proces 1982*, tekst K. Nawrocki, wybór i oprac. mat. ikonograf. K. Lisiecki, współpr. T. Żuroch-Piechowski, Gdańsk–Kwidzyn 2012.
- Szulakiewicz W., *Ego–dokumenty i ich znaczenie w badaniach naukowych*, „Przegląd Badań Edukacyjnych” 16, 2013.
- „Trzynastego grudnia roku pamiętnego...” *Internowani w stanie wojennym z powodów politycznych z województw bydgoskiego, elbląskiego, gdańskiego, słupskiego, toruńskiego i włocławskiego*, red. I. Hałagida, Bydgoszcz–Gdańsk 2011.
- Wichorowski R., *Wspomnienia internowanego (zapiski). Krasnystaw – Włodawa – Kwidzyn*, oprac. M. Dąbrowski, Lublin 2021.
- Wołk G., *Ośrodki odosobnienia w Polsce południowo-wschodniej (1981–1982)*, Rzeszów 2009.
- Zarębski A., *Między Grudniem a grudniem. Zapiski z internowania*, Warszawa 2022.
- Żukowski M., *Ośrodki odosobnienia w Polsce w latach 1981–1982*, Warszawa 2013.

Strony internetowe

- Majchrzak G., *Kryptonim „Jodła”, czyli internowania*, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/represje/88172,Kryptonim-Jodla-czyli-internowania.html>.
- Nekrolog Jerzy Ceranowski*, <https://nswiecie.pl/nekrolog/jerzy-ceranowski-n13659>.
- Włocławek Mielęcin*, <https://polskiemiesiace.ipn.gov.pl/mie/wszystkie-wydarzenia/grudzien-1981/internowani/osrodki/123631,Wloclawek-Mielecin.html>.